

Aldona Nawój-Śleszyński

Recenzja książki
Odwołanie warunkowego zwolnienia
Anny Jaworskiej-Wieloch

(Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydawnictwo Poltext,
Warszawa 2016, s. 302)

Recenzowana publikacja jest pierwszą monografią dotyczącą problematyki odwołania warunkowego zwolnienia w Polsce. Nie jest to jedyną zaletą tego opracowania, które powinno zachęcić do lektury grono specjalistów, którym z tytułu wykonywanego zawodu bądź zainteresowań naukowych problematyka ta jest bliska. Odwołanie warunkowego zwolnienia wiąże się z instytucją warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary pozbawienia wolności, które istniało w kodeksach karnych z 1932 r., 1969 r. oraz 1997 r. W różnych okresach historycznych Polski, w różnym zakresie i stopniu ta instytucja była wykorzystywana. Nierzadko służyła realizacji doraźnych celów pozaustawowych, np. rozładowaniu przedludnionych więzień. Ze statystyk penitencjarnych wynika, że instytucja ta współcześnie rzadziej jest stosowana niż we wcześniejszych okresach historii polskiej penitencjarystyki, kiedy to przesłanki jej stosowania były mniej korzystne dla skazanego niż obecnie, np. kodeks karny z 1969 r. przewidywał możliwość odmowy warunkowego zwolnienia ze względów ogólnoprewencyjnych. W dłuższym przedziale czasowym obserwujemy zjawisko, że coraz większy odsetek więźniów wychodzi na wolność po odbyciu całej kary, niż zostaje warunkowo zwolnionych¹. Należałoby oczekiwać tendencji odwrotnej, nie tylko ze względu na korzystniejsze rozwiązanie prawne stosowania tej instytucji w kk z 1997 r., ale również ze względu na Rekomendację Rec (2003) 22 Rady Europy o warunkowym

¹ Np. ten odsetek w 1987 r. wynosił 60,5%, w 1997 r. – 63,4%, w 1999 r. – 55,9%, w 2000 r. – 48,1%, w 2001 r. – 45,1%, w 2002 r. – 47,3%, w 2003 r. – 47,8%, w 2004 r. – 47,1%, w 2005 r. – 45,9%, w 2006 r. – 40,9%, w 2007 r. – 39,9%, w 2008 r. – 40,2%, w 2009 r. – 37,1%, w 2010 r. – 41,7%, w 2011 r. – 40,9%, w 2012 r. – 35,3%, w 2013 r. – 33,4%, w 2014 r. – 32,4%, w 2015 r. – 30,8%; por. T. Szymanowski, J. Migdał (red.), *Prawo karne wykonawcze i praktyka penitencjarna*, LEX a Wolters Kluwer business, Warszawa 2014, s. 389.

zwolnieniu, która zaleca stosowanie tej instytucji ze względu na to, że jest ona jedną z najskuteczniejszych i najbardziej konstruktywnych środków zapobiegania powrotowi do przestępstwa i promowania powrotu do życia w społeczeństwie w ramach planowanej, wspomaganej i nadzorowanej reintegracji więźniów ze społeczeństwem². Warunkowe zwolnienie w polskim systemie penitencjarnym spełnia wspomnianą funkcję readaptacyjną więźniów po opuszczeniu zakładu karnego, ale nie w takim stopniu, w jakim należałoby oczekiwać. W polskim porządku prawnym tylko więźniowie wychodzący na wolność po uzyskaniu warunkowego zwolnienia korzystają ze wsparcia, opieki, kontroli służb probacyjnych, co sprzyja zapobieganiu powrotowi do przestępstwa. Istotą warunkowego zwolnienia jest poddanie sprawcy próbie na określony czas, która może zakończyć się pozytywnie lub negatywnie. W tym ostatnim przypadku skazany powraca do więzienia. Niepowodzenie okresu próby nie może być taką porażką instytucji warunkowego zwolnienia, na podstawie której należałoby wyeliminować tę instytucję z prawa karnego i prawa karnego wykonawczego. Nie można sobie również wyobrazić, że każda próba mogłaby się zakończyć pomyślnie. Podjęcie decyzji o udzieleniu warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary sąd penitencjarny opiera na przesłankach świadczących o pozytywnej prognozie kryminologiczno-społecznej, która może być zweryfikowana negatywnie w okresie próby, na podstawie okoliczności i sytuacji, które nie były znane w chwili podejmowania decyzji przez sąd penitencjarny. Problem polega na tym, żeby nie rezygnować bądź redukować stosowanie warunkowego zwolnienia, lecz aby ograniczać, pomniejszać ryzyko nieudanych i negatywnie zakończonych okresów próby. W tej sytuacji pojawiła się bardzo interesująca i wartościowa monografia, która podejmuje problem przyczyn odwołania warunkowego zwolnienia. Na szczególną wartość tej pracy składa się już zarekomendowany fakt, iż w literaturze naukowej jest to pierwsza publikacja, która w sposób kompleksowy zajmuje się tą problematyką. Autorka ponadto podejmuje nie tylko analizę i ocenę podstaw prawnych stosowania instytucji odwieszenia warunkowego zwolnienia i całego tła, którego następstwem jest to negatywne zjawisko, ale również podejmuje się konfrontacji rozwiązań prawnych z rzeczywistością. Podejmuje

² Rekomendacja Rec (2003) 22 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich o warunkowym zwolnieniu (przyjęta przez Komitet Ministrów 24 września 2003 r. podczas 853 spotkania zastępców ministrów), [w:] *Międzynarodowe standardy wykonywania kar*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2011, numer specjalny, nr 72-73, s. 291.

badania empiryczne, które są bardzo interesujące, oryginalne i stanowią o wartości pracy. Należy zaznaczyć, że wyniki badań empirycznych dotyczących różnych grup badanych wyrażone w procentach są testowane przy pomocy metod statystycznych, co uwiarygodnia formułowane tezy.

Publikacja uwzględnia stan prawny na dzień 30 czerwca 2016 r.

Monografia zawiera wstęp, sześć rozdziałów, zakończenie oraz bibliografię, która zawiera wykaz aktów prawnych, wykaz publikacji, orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, orzecznictwo Sądu Najwyższego, orzecznictwo Sądu Apelacyjnego, materiały internetowe i inne.

We wstępie autorka przybliży strategię i metodologię badań przyjętą w rozprawie. Określa cel, przedmiot badań, problem główny, hipotezę badawczą. Podstawowy problem badawczy został sformułowany w postaci pytania: dlaczego nie wszystkim skazanym udaje się zakończyć pozytywnie okres próby, jakie są przyczyny takiego stanu rzeczy? Dla celów badawczych przyjęła dwie hipotezy. Pierwsza z nich zakłada, że warunkowe zwolnienie zostaje odwołane, gdyż od początku powzięte względem skazanego przekonanie, że podoła on rygorom okresu próby było nietrafne. Druga hipoteza zakłada, że przyczyną odwołania warunkowego zwolnienia jest przyjęcie, iż w chwili stosowania tej instytucji sformułowana prognoza była trafna, ale na wolności jednak niesprzyjające czynniki przesądziły o negatywnym zakończeniu okresu próby. W celu zweryfikowania przyjętych hipotez autorka zaprojektowała i przeprowadziła badania empiryczne. Badaniami objęto 758 akt dotyczących osób warunkowo zwolnionych przez Sąd Okręgowy w Gliwicach w 2006 r. oraz teczki dozoru prowadzonego na terenie całego kraju. Liczbę osób, których Sąd Okręgowy w Gliwicach udzielił warunkowego zwolnienia autorka uznała za reprezentatywną. W grupie badanych okres próby zakończył się niepowodzeniem w przypadku 172 skazanych, tj. 22,7%, natomiast w skali kraju w 22,6% spraw, w analogicznym roku.

Rozdział pierwszy publikacji poświęcony jest podstawom prawnym odwołania warunkowego zwolnienia. Polskie prawo karne przewiduje obligatoryjny i fakultatywny tryb odwołania warunkowego zwolnienia. Autorka krytycznie ocenia rozwiązania prawne zawarte w art. 160 § 1 i 2 kkw, które są podstawą obligatoryjnego odwołania warunkowego zwolnienia, ponieważ odwołanie warunkowego zwolnienia w tym trybie wprowadza na płaszczyznę wykonywania kary niepotrzebny automatyzm, pozbawiając sąd możliwości indywidualizacji oceny postawy skazanego w okresie próby. Tryb ten budzi poważne wątpliwości konstytucyjne,

którym to autorka poświęca dużo uwagi w jednym z podrozdziałów tego rozdziału, który jest przedmiotem oceny. Mnogość trudności interpretacyjnych związanych z art. 160 § 2 kkw sprawia, że jego stosowanie w praktyce nie jest łatwe. Dalsza część tego rozdziału jest poświęcona fakultatywnym podstawom odwołania warunkowego zwolnienia, zakresowi swobody sędziowskiej przy odwoływaniu warunkowego zwolnienia oraz skutkom odwołania warunkowego zwolnienia. Jednym z nich jest powrót do więzienia, niezaliczenie w poczet kary okresu spędzonego na wolności, ponowne ubieganie się o warunkowe zwolnienie możliwe dopiero po odbyciu co najmniej 1 roku lub 5 lat, w przypadku kary 25 lat pozbawienia wolności lub kary dożywotniego pozbawienia wolności.

Dwa następne rozdziały monografii są poświęcone ocenie przesłanek udzielania warunkowego zwolnienia oraz ustawowym możliwościom kształtowania przebiegu okresu próby. Te oceny są oparte na analizie aktów prawnych, które aktualnie regulują te dwa zagadnienia, a mają wpływ na poddanie sprawcy próbie w następstwie udzielenia warunkowego zwolnienia, jego przebiegu i zakończenia. W rozdziale drugim autorka omawia przesłanki udzielenia warunkowego zwolnienia. Przesłanki te dzieli na formalne i merytoryczne. Podstawowym wymogiem formalnym ubiegania się o warunkowe zwolnienie jest skazanie na bezwarunkową karę pozbawienia wolności oraz konieczność odbycia przez skazanego części orzeczonej kary. Nie jest możliwe udzielenie warunkowego zwolnienia z zastępczej kary pozbawienia wolności. Do części odbytej kary pozbawienia wolności niezbędnej do ubiegania się o warunkowe zwolnienie zalicza się karę odbywaną w systemie dozoru elektronicznego, również okres tymczasowego aresztowania zaliczanego przez sąd w poczet orzeczonej kary po uprawomocnieniu się wyroku skazującego. Skazany może ubiegać się o warunkowe zwolnienie, co do zasady, po odbyciu co najmniej połowy kary (art. 78 § 1 kk). W prawie karnym istnieją przepisy zaostrzające tę regułę, jak i ją łagodzące. Przesłanką materialną udzielenia warunkowego zwolnienia określa się pozytywną prognozę społeczno-kryminologiczną. Czynniki prognostyczne zostały wymienione w art. 77 § 1 kk. Autorka wyraża słuszny pogląd, że katalog tych czynników należy uznać za zamknięty. W przeciwnym przypadku może istnieć pokusa sięgania po pozaustawowe wskaźniki w formułowaniu negatywnej prognozy i odmowy udzielenia warunkowego zwolnienia, np. ze względu na odległy koniec kary. Słusznie autorka zauważa, że trudno jest z wielu względów formułować prognozę w oparciu o przesłanki wskazane przez

ustawę, m.in. pojęcia postawy oraz właściwości i warunki osobiste nie zostały zdefiniowane przez ustawę, okoliczności popełnienia przestępstwa były już oceniane przy wymierzaniu kary. Tę przesłankę – zdaniem autorki – należy brać pod uwagę z dużą ostrożnością. Na pozytywną prognozę kryminologiczno-społeczną powinna rzutować aktywna postawa skazanego w procesie resocjalizacji, m.in. wyrażenie zgody na odbycie kary w systemie programowanego oddziaływania. Zdaniem autorki w sprawie odwoływania się przy rozpatrywaniu warunkowego zwolnienia do celów ogólnoprewencyjnych nie jest zasadne. Krytycznie odnosi się do ukształtowania formalnych przesłanek udzielenia warunkowego zwolnienia, proponuje wprowadzenie możliwości udzielenia warunkowego zwolnienia po odbyciu jednej trzeciej części kary, np. w przypadku, gdy skazany naprawi wyrządzoną przestępstwem szkodę, podda się leczeniu odwykowemu. Te kontrowersje wokół przesłanek stosowania warunkowego zwolnienia przekonują autorkę o celowości przekształcenia warunkowego zwolnienia w instytucję obligatoryjną w przypadku łącznego zaistnienia przesłanki formalnej i materialnej. Taki tryb orzekania mógłby pozwolić na szersze wszczynanie postępowań o udzielenie warunkowego zwolnienia z urzędu. W konsekwencji więcej skazanych wychodziłoby na wolność na okres próby pod dozorem służb probacyjnych, co sprzyjałoby reedukacji społecznej i przeciwdziałało powrotowi do przestępstwa.

W rozdziale trzecim autorka przedstawia możliwości kształtowania przebiegu okresu próby. Wychodzi z założenia, że negatywny przebieg okresu próby nie wynika wprost z nietrafnej prognozy kryminologiczno-społecznego, może na niego mieć wpływ skumulowanie na wolności niekorzystnych czynników. Okres próby przebiega w czasie, w warunkach i okolicznościach określonych prawem. Zarówno kodeks karny, jak i kodeks karny wykonawczy tworzą ustawowe ramy do kształtowania okresu próby. Przepisy określają czasowe ramy okresu próby, potrzebę orzeczenia dozoru i zobowiązań probacyjnych, oraz ich modyfikację. Słusznie autorka zauważa, że „istotne jest to, że ustawodawca zaoferował sądom penitencjarnym możliwość zindywidualizowania poddania sprawcy próbie, przerzucając ciężar właściwego posługiwania się poszczególnymi instytucjami na praktykę penitencjarną” (s. 150). Powstaje pytanie oraz potrzeba odpowiedzi na nie, jak w praktyce przebiega okres próby i jaką rolę w jego efektywności spełniają organy wykonawcze? Odpowiedzi na tak zadane pytania są zaprezentowane w następnych rozdziałach monografii, na podstawie badań empirycznych.

W rozdziale czwartym autorka omawia rozmiary i przyczyny odwołania warunkowego zwolnienia. Z badań wynika, że w grupie badawczej 758 osób warunkowo zwolnionych dla 172 osób okres próby zakończył się negatywnie (22,7%). Podstawy odwołania warunkowego zwolnienia były następujące: uchylanie się od nałożonych obowiązków (57,6%), popełnienie przestępstwa w okresie próby (41,9%), uchylanie się od dozoru (40,7%), inne rażące naruszenie porządku prawnego (1,7%). Możliwość odwołania warunkowego zwolnienia następuje z powodu kilku przesłanek. W opinii autorki, niepomyślne zakończenie okresu próby nie może dziwić, ponieważ warunkowe zwolnienie jest środkiem polegającym na poddaniu sprawcy próbie a formułowana w momencie udzielania zwolnienia prognoza dotyczy zdarzeń przyszłych i niepewnych. Okres próby zakończony w sposób negatywny u nieco ponad dwóch na dziesięciu skazanych można uznać za zadowalający (s. 170-171). Wydaje się jednak, że ta konstatacja autorki jest mało optymistyczna. Z danych statystyk penitencjarnych wynika, że w różnych latach odsetek odwołań warunkowych zwolnień był inny³, również o wiele mniejszy niż w roku prowadzonych badań, tj. w 2006 r. wyniósł 22,6%. Wyniki te wskazują, że na to zjawisko można wpływać, również je zmniejszać. Z badań autorki wynika, że w genezie przyczyn odwołania warunkowego zwolnienia dużą rolę odgrywają problemy alkoholowe skazanych. Problemy te w okresie próby bez wsparcia ze strony służb probacyjnych są mało realne do rozwiązania, a zatem istnieje przestrzeń, która lepiej zagospodarowana może przynieść lepsze wyniki.

Autorka słusznie stwierdza, że prognoza kryminologiczno-społeczna jest trudną sztuką, ponieważ obarczona jest wysokim ryzykiem niepowodzenia ze względu na to, że odnosi się do zdarzeń przyszłych i niepewnych. W tej sytuacji zamysłem autorki było zbadanie, czy i w jakim stopniu czynniki prognostyczne zawarte w katalogu przesłanek, o których mowa w art. 77 kk (które są podstawą formułowania prognozy kryminologiczno-społecznej), mają wpływ na odwołanie warunkowego zwolnienia bądź nie (na nieudaną lub udaną próbę). Autorka dokonała porównania występowania poszczególnych zmiennych (czynników) w dwóch grupach,

³ Np. w 2002 r. wyniósł 13,26%, w 2003 r. – 14,74%, w 2004 r. – 15,67%; por. H. Kurzyńska, *Kształt i praktyka stosowania warunkowego przedterminowego zwolnienia jako czynnik wpływający na liczebność populacji więziennej*, [w:] J. Jakubowska-Hara, J. Skupiński (red.), *Alternatywy pozbawienia wolności w polskiej polityce karnej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009, s. 222; więcej: lata 1999-2012, patrz: Aldona Nawój-Śleszyński, *Rola środków penalnych związanych z poddaniem sprawcy próbie w kształtowaniu rozmiarów populacji więziennej w Polsce*, „Probacja” 2014, nr 2, s. 26.

tj. w grupie osób, w której próba się powiodła (568 osób), którą można określić grupą kontrolną oraz w grupie osób, w której próba się nie powiodła (172 osoby), którą można określić grupą eksperymentalną. Istotność różnic występowania tych zmiennych w dwóch grupach została sprawdzona przy pomocy testu „chi kwadrat”. Ten zabieg może być pomocny w opracowaniu prognozy kryminologiczno-społecznej. Z badań – które przeprowadziła autorka – wynika, że skazany, który naruszył porządek prawny w przeszłości, nadużywał alkoholu przed skazaniem, korzystał z warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary (które następnie było odwoływane), nie wykonywał pracy przed rozpoczęciem kary pozbawienia wolności, posiadał zdiagnozowane zaburzenia osobowości, nie utrzymywał regularnych kontaktów z rodziną w czasie odbywania kary pozbawienia wolności, był rozwiedziony, zamieszkiwał na wsi, bez stałego miejsca zamieszkania, młody wiekiem, uczestniczył w podkulturze więziennej, nie był zbyt często nagradzany nagrodami regulaminowymi, nie korzystał z zezwoleń na czasowe opuszczenie jednostki penitencjarnej w czasie pozbawienia wolności, i inne – z większym prawdopodobieństwem znajdował się w grupie, w której okres próby kończył się niepowodzeniem. Wyniki te zatem powinny mieć znaczenie w konstruowaniu prognozy kryminologiczno-społecznej. W prognozie nie powinno się brać pod uwagę komponentów pozaustawowych, co jest częstym zjawiskiem w praktyce penitencjarnej, dotyczy to takich czynników jak: rodzaj popełnionego przestępstwa, odległość końca kary, miejsce zamieszkania, poparcie przez administrację więzienną wniosku skazanego, samodzielna inicjatywa w przedmiocie ubiegania się o warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary. Badania wykazały, że jedynie odległy koniec kary ma znaczenie dla losów okresu próby. To znaczy, że im bardziej odległy jest koniec kary w momencie warunkowego zwolnienia, tym mniejszy jest odsetek negatywnych wyników okresów próby. Autorka słusznie zauważa, że z jednej strony – stosowanie jako kryteriów sformułowanej prognozy kryminologiczno-społecznej terminu końca kary nie jest dozwolone w myśl art. 77 § 1 kk, to z drugiej – pozaustawowa praktyka sądów penitencjarnych nie przynosi korzyści praktycznych.

Negatywny wynik próby (odwołanie warunkowego zwolnienia), zdaniem autorki, nie musi świadczyć o nietrafności sformułowanej w momencie udzielania warunkowego zwolnienia prognozy kryminologiczno-społecznej. Czynnikiem, które zakłócają przebieg próby są te, związane z osobą skazanego, a także niekorzystny sposób wykonywania obowiązków

przez organy postępowania wykonawczego (sąd penitencjarny, kurator sądowy). Jest wiele okoliczności związanych z osobą skazanego, które utrudniają prawidłowy przebieg próby, m.in. brak stałego miejsca zamieszkania, niewykonywanie pracy zarobkowej, niskie dochody, nadużywanie alkoholu lub środków odurzających, niepodjęcie leczenia odwykowego. Te i wiele innych okoliczności spotykają więźniów, a które niewielu z nich jest w stanie pokonać po opuszczeniu zakładu karnego na wolności, w okresie próby. Wsparcia mogą oczekiwać poprzez orzeczenie przez sąd penitencjarny dozoru oraz obowiązków probacyjnych. Z badań autorki wynika, że wobec 98,2% badanych został orzeczony dozór w okresie próby, w stosunku do 98,6% nałożono zobowiązania probacyjne. Dozory w większości są sprawowane przez kuratorów społecznych (69,6%), które ponad dwukrotnie są mniej efektywne niż sprawowane przez kuratorów zawodowych. Niepokojący jest fakt, że co drugi skazany po opuszczeniu zakładu karnego pozostawiony jest sam sobie przez okres przekraczający jeden miesiąc. Kuratorzy sprawujący dozór nie mają realnego kontaktu ze skazanymi, który w 82,9% przypadków ograniczał się do 10 minut raz w miesiącu. W związku z taką sytuacją kuratorzy nie mogli podolać przypisanej im roli – kontrolnej i wspierającej. Po pierwsze – bez stworzenia skutecznego systemu służby kuratorskiej okres próby pozostanie fikcją. Po drugie – jeżeli państwo nie jest w stanie stworzyć takiego systemu to trudno jest obarczać winą za niepowodzenia w okresie próby wyłącznie skazanego. W tej sytuacji instytucja warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary pozbawienia wolności nie spełni przypisanej jej roli i funkcji gwarancyjnej efektywną readaptacją społeczną po opuszczeniu zakładu karnego w warunkach systemu probacyjnego.

W swoich rozważaniach autorka stawia fundamentalne pytanie, czy w przypadku wszystkich, którym się nie udało (próba została zakończona odwołaniem warunkowego zwolnienia), tak właśnie miało być? Wymienione uwarunkowania takiego stanu rzeczy tkwią zarówno w sferze legislacyjnej, jak i praktycznej. Wskazując czynniki wpływające na ryzyko nieudanych prób ma nadzieję, że będą przydatne dla sędziów penitencjarnych i kuratorów sądowych.

Na koniec warto podkreślić uwagi o charakterze bardziej ogólnym. Sądy penitencjarne ustawicznie nawiązują do komponentów pozaustawowych w formułowanych prognozach kryminologiczno-społecznych, m.in. uznają odległy koniec kary jako przesłankę odmowy udzielenia warunkowego zwolnienia. Z badań autorki wynika, że im więcej skazanemu

pozostało kary do odbycia w czasie udzielenia warunkowego zwolnienia, tym bardziej zmotywowany jest on do zakończenia próby pozytywnym wynikiem. Kadra sędziów penitencjarnych nie posiada wcześniejszych doświadczeń z praktyki penitencjarnej, wywodzi się z sądów karnych, stanowisko sędziego penitencjarnego jest kresem ich kariery zawodowej. Autorka jeszcze raz wyraża pogląd, że warunkowe zwolnienie należałoby przekształcić w instytucję obligatoryjną. Taki pomysł jest już od pewnego czasu rozpowszechniany w literaturze przedmiotu w różnych wariantach, jest zalecany przez Rekomendację Rec (2003)22 Rady Europy o warunkowym zwolnieniu, która podkreśla szczególnie charakter readaptacyjny tej instytucji.

Poprawa wskaźnika udanych prób po orzeczeniu warunkowego zwolnienia jest możliwa z wcześniej wymienionych przyczyn, ale należałoby jeszcze zasygnalizować niewykorzystaną szansę przygotowania do życia po zwolnieniu z zakładu karnego w trybie art. 164 § 1 kkw. Niestety tylko 2,9% badanych skorzystało z tego trybu przygotowania do wolności.

Recenzowana monografia jest wartościowa ze względu na jej warstwę empiryczną, w której autorka wykazała ogromną docieklivość w ustaleniu przyczyn odwoływania warunkowego zwolnienia. Po raz pierwszy spotykamy w literaturze rzetelną ocenę wartości instrumentalnej przepisów regulujących stosowanie instytucji warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary poprzez konfrontację ich z praktyką. Jakikolwiek zachowanie skazanego w okresie próby zależne jest od jego postawy i środowiska, to jednak autorka stanowczo twierdzi, że duża odpowiedzialność za przebieg próby spoczywa na organach postępowania wykonawczego. Niewydolność systemu probacyjnego w realizacji jego funkcji kontrolnej i wspierającej została wyraźnie wykazana w badaniach empirycznych. Reformy wymaga również sąd penitencjarny, który nie zawsze wywiązuje się w sposób odpowiedni ze swoich zadań, może nie z własnej winy, lecz tradycji, która ma wpływ na jego aktualny kształt i sposób pełnienia swojej roli, do której nigdy nie był przygotowany. Wcześniej pełniona rola sędziego karnego nie przekłada się na rolę sędziego penitencjarnego, zarówno orzekającego w pierwszej instancji, jak i w apelacji. Wyniki badań empirycznych są bardzo przydatne dla tych, którzy opracowują prognozy kryminologiczno-społeczne, orzekają o warunkowym zwolnieniu, jak i jego odwołaniu, oraz wykonywaniu dozoru przez służby probacyjne. Uczą dużej ostrożności w formułowaniu sądów mających wpływ na los osób kierowanych do systemu probacyjnego, uczą wrażliwości

na ich problemy, w szczególności w początkowym okresie readaptacji po opuszczeniu zakładu karnego. Lekturę recenzowanej monografii zalecam kadrze penitencjarnej zakładów karnych, sądom penitencjarnym, kuratorom sądowym – zarówno zawodowym, jak i społecznym – oraz decydom, od których zależy kształt sądownictwa penitencjarnego i służb probacyjnych. Z badań empirycznych autorki i jej przemyśleń wynika szereg postulatów *de lege ferenda*, których trudno nie zauważyć i pominąć.